

УДК: 165.745.12

Ботоканова Г.Т.

К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин философия кафедрасынын башчысы, философия илимдеринин доктору, профессордун м.а.

Ботоканова Г.Т.

заведующая кафедрой философии Бишкекского государственного университета им.К.Карасаева, доктор философских наук, и.о.профессора

Botokanova G.T.

Head of the Department of Philosophy of the Bishkek State University named after K. Karasaev, Doctor of Philosophy, Professor

Карабаева С.Т.

Улуттук илимдер академиясынын изденүүчүсү

Карабаева С.Т.

соискатель НАН КР, Бишкек, Кыргызская Республика,

Karabaeva S.T.

competitor of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic

«РУХАНИЙЛИК» ТҮШҮНҮГҮНҮН АНЫКТОО

МАСЕЛЕСИ ЖӨНҮНДӨ

К ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ДУХОВНОСТЬ»

ON THE PROBLEM OF DEFINITION OF THE CONCEPT

“SPIRITUALITY”

Аннотация. Макалада авторлор «руханият» түшүнүгүн аныктоонун ар түрдүү ык-жолдорун карашат. «Руханият» түшүнүгү семантикалык мазмунунун так эместигинен улам философиядагы эң татаал аныктамалардын бири экени белгиленет. «Руханият» түшүнүгүнүн маңызы илимий дисциплинанын изилдөө предметине жараша өзгөрүп турат. Авторлор бул түшүнүктү аныктоодо философиялык, маданий, социологиялык, эстетикалык, антропологиялык жана психологиялык ыкмаларды караган. Ойчулдардын биологиялык, космоцентридик, идеалисттик, материалисттик көз караштары да берилет. Каралып жаткан концепциянын маңызын аныктоодо авторлор советтик жана орусиялык изилдөөчүлөргө өзгөчө көңүл бурушкан. Системаны аныктоочу коомдун руханий чөйрөсүнүн негизги элементтери катары руханий өндүрүштүн, руханий керектөөлөрдүн, баалуулуктардын, мамилелердин биримдиги саналат деп белгиленет. Жыйынтыгында, руханийлүүлүк бул моралдык баалуулуктардын формасында жана “абийир” түшүнүгүндө чагылдырган баштапкы коомду бириктирүүчү деген бүтүм келтирилген.

Негизги сөздөр: руханийлик, рух, абийир, гармония, адамзат, маданият, стереотип, баалуулук, материализм, рационализм.

Аннотация. В статье авторами рассматриваются различные подходы к определению понятия “духовность”. Отмечается, понятие «духовность» является одним из самых сложных определений в философии из-за неоднозначности смыслового содержания. Сущность

понятия «духовность» меняется в зависимости от предмета исследования научной дисциплины. Авторы рассматривают философский, культурологический, социологический, эстетический, антропологический, психологический подходы к определению данного понятия. А также рассматриваются биологические, космоцентрические, идеалистические, материалистические взгляды мыслителей. Авторы большое внимание уделили советским и российским исследователям при определении сущности рассматриваемого понятия. Отмечается, что основными элементами духовной сферы общества как определяющей системы является единство духовного производства, духовных потребностей, ценностей, отношений. В заключении приводится вывод, что духовность объединяющее начало общества, выраженное в форме моральных ценностей и отражается в понятии «совесть».

Ключевые слова: духовность, дух, совесть, гармония, человечество, культура, стереотип, ценность, материализм, рационализм.

Abstract. In the article, the authors consider various approaches to defining the concept of “spirituality”. It is noted that the concept of “spirituality” is one of the most difficult definitions in philosophy due to the ambiguity of semantic content. The essence of the concept of “spirituality” varies depending on the subject of study of the scientific discipline. The authors consider philosophical, cultural, sociological, aesthetic, anthropological, and psychological approaches to defining this concept. Biological, cosmocentric, idealistic, materialistic views of thinkers are also considered. The authors paid great attention to Soviet and Russian researchers when determining the essence of the concept under consideration. It is noted that the main elements of the spiritual sphere of society as a defining system are the unity of spiritual production, spiritual needs, values, and relationships. In conclusion, it is concluded that spirituality is the unifying principle of society, expressed in the form of moral values and reflected in the concept of “conscience”.

Key words: spirituality, spirit, conscience, harmony, humanity, culture, stereotype, value, materialism, rationalism.

«Руханийлик» түшүнүгү философияда ар дайым, ар кандай мезгилде маанилүү болуп келген жана адам, анын дүйнөдөгү орду, максаты, анын болмушунун мааниси, маданияты, коомдук жашоосу сыяктуу проблемаларда көрүнүктүү ролду ойнойт.

«Руханийлик» термини анын философиядагы түшүнүгүнүн эки ачалыгында эң кыйын аныкталуучу аныктамалардын бири болуп саналат. Алсак, орус ойчулу В.В.Скляр «руханийлик» түшүнүгүнө типологиялык талдоо жүргүзүп, анын семантикалык маселелерин аныктап, бул категорияны түшүнүүдө көп баскычтуу жана эки ача мааниге ээ экендигин белгилейт. Руханийликти аныктоодо орун алган ар түрдүү көз караштарды, анын ою боюнча, төмөнкү ыкмалар менен аныктоого болот: биолог (А. Маслоу), трансперсоналдык (К. Вильбер), космоцентридик (В.В. Налимов), рухийликти өзгөргөн аң-сезим катары караган пикирлер (С. Гроф) жана

медитация (Р. Уолш) сыяктуу өзгөчө практикалар катары каралат [1, 394–395-б.]. Руханийликтин түрдүү аспектилерин анын коомдук турмуштагы көрүнүштөрүнүн ар тараптуулугун көрсөтөт. Мына ушундан улам «руханийлик» түшүнүгүнүн өзү эле түшүнүксүз, тактап айтканда, «адамдын курчап турган дүйнөгө катышуусу, анын жалпылоо жана идеялар түрүндөгү аң-сезими», «адам психикасынын бүтүндөй сапаты», «рационалдык жана эмоционалдык процесстердин биримдигинде, жаратылышка жана маданиятка жат мамилени жеңүү, дүйнөдөгү жаңы чындык катары каралат. Ошондой эле инсандын социалдашуусунун негизги фактору, адамдын социобиологиялык маанилүү касиети катары чечмеленет ж.б.у.с. [2, 20-22, 32-33, 40-44-бб.].

Руханийлик «рух» деген сөздүн туундусу катары каралат. Материализм үчүн рух «адамга мүнөздүү болгон материалдык

реалдуулукту чагылдыруу функциясы, б.а., адамдын өздүк аң-сезимине жеткен өнүгүү баскычынын мүнөздүү белгиси» [3, 85-б.]. Идеалисттик окууларда рух дүйнөнүн башталышы катары кызмат кылат. Кээде рух аң-сезим жана ой жүгүртүү (рационализм) катары каралса, кээде рух эрктин, сезимдин, кыялдын, туюмдун (иррационализм) синониминин милдетин аткарат.

Сөздүн эң жалпы маанисинде руханийлик – рухтун дүйнөдөгү жана адамдагы көрүнүштөрүнүн жыйындысы. Кайсы илимий дисциплинанын предметине жараша «руханийлик» түшүнүгүнүн мазмуну өзгөрөт. Ошентип, социологияда жана маданият таанууда руханийлик, адатта, адеп-ахлактык баалуулуктар жана салттар түрүндө чагылдырылган, эреже катары, диний окууларда жана практикада, ошондой эле искусствонун көркөм образдарында топтолгон коомдун бириктирүүчү принциптерин билдирет. Бул мамиленин алкагында руханийликтин инсандын аң-сезиминдеги проекциясы абийир деп аталып, ошондой эле руханийликти чыңдоо үгүт (насыят), агартуу, идеялык-тарбиялык же патриоттук иштерди жүргүзүү процессинде ишке ашырылаары да айтылат.

Психологиядагы руханийлик маселеси биринчи жолу XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башында В.Дильтей жана Э.Шпрангер сыяктуу атактуу философтор тарабынан каралып, адам психикасын руханий ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрү менен байланыштырып мисалы, табигый илимдер менен эмес, искусство, эстетика, этика жана башкалар менен изилдөөгө көңүл бурушкан. Келечекте руханийлик аналитикалык психологиянын изилдөө предмети болуп калган, анын эң көрүнүктүү өкүлү К.Юнг болгон. Ал Батыш менен Чыгыштын руханий маданиятын өзү иштеп чыккан жамааттык аң-сезимсиздик концепциясынын жана архетиптеринин призмасы аркылуу караган. Руханийликти психологиялык изилдөөнүн кийинки этабы аны гуманисттик жана экзистенциалдык психологиянын алкагында кароо болгон,

мында руханийлик чыгармачылык эргүүнүн булагы катары кызмат кылган жогорку аң-сезимсиздик менен байланышкан. Берген аныктамалардын бири боюнча психология илиминин өкүлү Д.А. Леонтьевдин айтымында, руханийлик «жетилген инсандын өнүгүүсүнүн жана өзүн-өзү жөнгө салуунун жогорку деңгээли, мында бири-бири менен иерархиялык эмес мамилелерде болгон эң жогорку адамдык баалуулуктар анын жашоо ишмердүүлүгүнүн негизги мотивациялык жана семантикалык жөнгө салуучуларына айланат» [4, 217-б.].

«Руханийлик» түшүнүгүн кылдат изилдеген белгилүү советтик жана орус философу, дин жана маданият таануучу, дин таануу теориясы жана философиясы тармагындагы адис Д.В. Пивоваров руханийликтин материалдык эместиги, чыгармачылык рухтун толуктугу жана адамдын руханий жөндөмдүүлүгүнүн гармониялуу өнүгүү процесси менен байланыштырган. Диний-философиялык мааниде руханийлик, анын пикири боюнча, адамдагы руханий абалды, Кудайдын рухунун болушун билдирет. Руханийликтин секулярдык-материалдык маанисин Д.В. Пивоваров адамдын маданияттын бийиктиктерине умтулуусунан, чыгармачылык жөндөмүн өркүндөтүүдөн турат деп эсептеген. Бул көз караштан алганда, руханийлик – бул эң универсалдуу баалуулуктарды жана идеалдарды инсандын ыктыярдуу тандоосу. Д.В.Пивоваровдун айтымында, руханийлик өзүнүн реалдуу көрүнүштөрүндө, спецификалык формада, чыныгы жана жалган, жакшы жана жаман болушу мүмкүн, ошентип, руханийликтин жетишсиздигине каршы турган бүтүндөй иерархияны түзө алат, ал эми чыныгы руханийлик, Д.В.Пивоваров ааламдарды ички таанып-билүүгө багытталган, нерселердин маңызын көрүүгө жана иш-аракетке абийир менен калыс баа берүүгө мистикалык жана туюмдук багыт алган [5, 266-267-б.].

Россиялык философия илимдеринин доктору Б.П.Шулындын руханийликти «инсандын өзүнүн ой-жүгүртүүсүндө,

иш-аракетинде жана иштеринде өзүнүн жеке жашоосунун чегинен чыгууга, өзүнүн жашоосун камсыз кылуу үчүн азайбай турган жогорку муктаждыктарды, кызыкчылыктарды, максаттарды ишке ашырууга умтулуу жөндөмдүүлүгү» деп аныктайт» [6, 10-б.].

Дагы бир азыркы орус философу М.И. Михайлов руханийлик феноменин эстетикалык көз караштан, «жандын эстетикалык өзгөрүшү», ой жүгүртүүдө, тажрыйбада жана чыгармачылыкта көрүнгөн сулуулуктун образы катары карайт. Анын ою боюнча, «руханийлик – рухтун өйдө көтөрүлүшү... бул руханий принциптин көтөрүлүшү, рухтун стихиялуу кыйратуучу, инстинктивдүү кара күчтөрдөн бошонушу» [7, 12-б.]. Ошентип, М.И. Михайлов руханийликти адамдын руху менен денесин бириктирген жана ошону менен адамзаттын өнүгүүсүнүн оптималдуу жолунун негизи болуп саналган эстетикалык кубулуш катары көрсөтөт.

О.Н. Козлова руханийликтин маңызын коомдун руханий турмушу аркылуу аныктоого аракет кылып, аны «энергияны (аздыр-көптүр интенсивдүү) жаратуучу коомдук турмуштун өзөгү, коомдук турмушту, анын бардык материалдашкан формаларын ишке ашыруунун жолу катары» карайт [8, 111-б.], демек, руханий турмуштун түзүлүшү анын коомдук турмуштагы ролуна жараша болот жана руханий турмушту илим, искусство, адеп-ахлак аркылуу кайра чыгаруу коомдун бардык деңгээлдеринде, анын ичинде экономикада да ишке ашырылат.

«Руханийлик» түшүнүгүн аныктоодо философиялык, психологиялык ыкмалар менен катар педагогикалык ыкмалар да бар. Бул жерде, бирок, бир жеке көз караш жок. Алсак, В.В. Рыжов руханийликти «чыныгы адеп-ахлактык баалуулуктарды ажырата билүү, өзү үчүн тандап алуу жана аларга ылайык өзүнүн жашоосун – ишмердүүлүгүн, жүрүм-турумун, баарлашуусун куруу жөндөмү» деп түшүнөт [9, 7-б.]. В.В. Рыжовдун айтымында,

руханийликтин негизги принциптери: эркиндик, чындык, сүйүү (адамды урматтоо), оптимисттик күтүү (өз жөндөмдүүлүгүнө ишеним), куралдануу (кесиптик жашоо үчүн), адамдардын жакшылык менен жамандыктын универсалдуу байланышы, кайра жаралуу саналат [9, 7-13-б.]. Руханийликтин мындай түшүнүгүн эске алуу менен акыркысын инсандын өзүнүн аң-сезимдүү ишмердүүлүгүндө өз жашоосунун, өзүнүн индивидуалдык болмушунун чегинен чыгуу, өзүнө коюу жана өз ишмердүүлүгүндө максаттарды жана милдеттерди ишке ашыруу жөндөмү катары аныктаса болот. Жеке аң-сезимден жана руханийликтен универсалдууга өтүүнү ишке ашыруу.

Руханийлик маселесине карата антропологиялык ыкма бар, анын көз карашынан Л.П. Бужева, руханийлик – адамдын дүйнөнү изилдөөсүнүн, жаратылышка, коомго жана өзүнө болгон мамилесинин эң жогорку деңгээли саналат. Бул ыкма руханийликти келип чыккан жана ишке ашырылып жаткан белгилүү бир маданияттын алкагында кароого жана баалоого мүмкүндүк берерин баса белгилей кетүү керек. Ошондуктан азыркы илимпоздордун руханийликти түшүнүүгө кайрылуусу абдан актуалдуу болуп калды [10, 134, 119-б.].

Руханийликти баалуулуктарга карата же көз карашта талдоочу ыкмаларга көңүл буруу керек. Бирок азыркы аксиологияда баалуулуктарды, анын ичинде руханий баалуулуктарды аныктоо жана классификациялоо боюнча бирдиктүү пикир жок. Руханийликтин баалуулук жагы Г. Мюнстерберг, М. Шелер, Н. Гартман, В. Штерн жана башкалардын эмгектеринде көрсөтүлгөн. Баалуулуктардын көп деңгээлдүү табияты алардын түзүмүн жана классификациясын ачык көрсөтүүгө мүмкүндүк бербейт. Материалдык жана руханий баалуулуктарды, абсолюттук жана салыштырмалуу, субъективдүү жана объективдүү, оң жана терс баалуулуктарды көрсөтүүгө болот. «Талаанын»

баалуулугунун ар кандай аспектилерин изилдөө аны системалаштырууга, өзгөртүүлөрдү киргизүүгө алып келет.

Коомдук өнүгүү үчүн руханий баалуулуктардын мааниси көбүнчө алардын жөнгө салуу функциясы менен аныкталат. Орус философу В.Л. Абушенко, биринчиден, руханий баалуулуктар, багыт берүү функциясын аткарып, инсандын бүтүндүгүн жана туруктуулугун, аң-сезимдин түзүлүшүн, иш-аракеттердин программаларын камсыз кылат, мотивациялык чөйрөнү көзөмөлдөйт жана уюштурат; үлгүлөрдүн иерархиясын жана өз «долбоорун» ишке ашырууга даяр болуу өлчөмүн белгилөө; экинчиден, руханий баалуулуктардын динамизми жана ачыктыгы коомго чыр-чатактарды жеңүүгө, кризистик кырдаалдарда өзүнүн баалуулук багыттарын ийгиликтүү кайра карап чыгууга мүмкүндүк берет, үчүнчүдөн, таңууланган стереотиптер боюнча жашоо, окуяларга адекваттуу баа бере албоо руханий баалуулуктардын ыраатсыздыгынын жана кризиске алып баруучу бытырандылыгынын көрсөткүчү болуп саналат [11, 798 б.].

Демек, баалуулуктар системасында «руханийлик» түшүнүгүнүн аныкталышы илимпоздордун кеңири чөйрөсүн ачып берген. Экинчи жагынан, баалуулуктарды аныктоодо жана классификациялоодо аксиологиялык ыкма бул маселени изилдөөдө өзүнүн чектөөлөрүн жана белгисиздигин көрсөттү.

Л.П. Буванын руханийлиги «адам болмушунун мазмунун, сапатын жана багытын жана ар бир инсандагы «адам образын» аныктоочу маңыздуу турмуштук баалуулуктар чөйрөсүнө тиешелүү интеграциялык сапат» болуп саналат [10, 5-б.]. Руханий өндүрүштүн (ишмердүүлүктүн), руханий керектөөлөрдүн жана керектөөнүн, руханий баалуулуктардын, мамилелердин жана баарлашуунун биримдиги руханийлик аныктоочу система катары коомдун

руханий чөйрөсүнүн негизги элементтери болуп саналат. Ошол эле учурда, руханий баалуулуктарга төмөнкүлөр кирет: коомдук-саясий, таанымдык, адеп-ахлактык, эстетикалык жана диний баалуулуктар. Руханийликтин коомдук өнүгүү үчүн мааниси көбүнчө анын жөнгө салуучу функциясы менен аныкталат. Биринчиден, руханий багыт функциясын аткарып, инсандын бүтүндүгүн жана туруктуулугун камсыздайт, аң-сезимдин жана иш-аракеттин программаларынын структурасын түзөт, мотивациялык чөйрөнү башкарат жана уюштурат; үлгүлөрдүн иерархиясын жана өздөрүнүн «долбоорун» ишке ашырууга даяр болуу даражасын белгилейт. Экинчиден, динамизм жана руханийликтин ачыктыгы коомго окуяларга адекваттуу баа берүүгө жана чыр-чатактарды жеңүүгө, кризистик кырдаалдарда өздөрүнүн баалуулук багыттарын ийгиликтүү кайра карап чыгууга мүмкүндүк берет. Жалпысынан руханийлик «коом – маданият – жаратылыш» тутумун өркүндөтүүгө кызмат кылат.

Жыйынтыгында макалабыздын сонунда белгилей кетүүчү нерсе, философияда анын түшүнүгүнүн эки ачалыгы боюнча «руханийлик» категориясы эң татаал аныктамалардын бири болуп саналат. Сөздүн эң жалпы маанисинде руханийлик – рухтун дүйнөдөгү жана адамдагы көрүнүштөрүнүн жыйындысы. Кайсы илимий дисциплинанын предметине жараша «руханийлик» түшүнүгүнүн мазмуну өзгөрөт. Ошентип, социологияда жана маданият таанууда руханийлик, адатта, адеп-ахлактык баалуулуктар жана салттар түрүндө чагылдырылган, эреже катары, диний окууларда жана практикада, ошондой эле искусствонун көркөм образдарында топтолгон коомдун бириктирүүчү принциптерин билдирет. Бул мамилени алкагында руханийликтин инсандын аң-сезиминдеги проекциясы абийир деп аталып, ошондой эле руханийликти чындоо үгүт (насыят), агартуу, идеялык-тарбиялык же патриоттук иштерди жүргүзүү процессинде ишке ашырылаары да айтылат.

Адабияттар

1. Симхович В. Истоки современной японской системы управления [Текст] / В. Симхович // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – №6. – С. 114–120.
2. Гуманизм и духовность в образовании // Научные труды II Международной научно-практической конференции, Нижний Новгород, 21–23 сентября 2000 г. – Н. Новгород: НГЛУ, 2001. – С. 19–46.
3. Лосев, А.Ф. Дух [Текст] / А.Ф. Лосев // Философская энциклопедия в 5 т / Глав. ред. Ф.В. Константинов. – М.: Сов энциклопедия, 1962. – Т. 2. – 575 с.
4. Леонтьев, Д.А. Духовность [Текст] / Д.А. Леонтьев // Энциклопедия эпистемологии и философии науки / Составление и общая редакция И.Т. Касавин. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.
5. Пивоваров, Д.В. Духовность [Текст] / Д.В. Пивоваров // Современный философский словарь / Под общей ред. д. ф. н. профессора В.Е. Кемерова. 2-е изд., испр. и доп. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: «ПАНПРИНТ», 1998. – 1064 с.
6. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций? [Текст] / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – №1. – С. 33–78.
7. Малтабаров, Б.А. Ислам как религия монотеистического кредо [Текст] / Б.А. Малтабаров // Материалы международной научно-практической конференции «Ислам в истории Кыргызской государственности». – Бишкек, 2003. – С. 17–27.
8. Козлова, О.Н. Духовная жизнь как система, ее сущность и структура [Текст] / О.Н. Козлова // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – №2. – 356 с.
9. Рыжов, В.В. Духовность и качество образования [Текст] / В.В. Рыжов // Актуальные проблемы науки и гуманитарного образования: Сб. н. тр. – Н. Новгород: НФ УРАО, 2002. – С. 7–13.
10. Буева, Л.П. Духовность, художественное творчество, нравственность [Текст] / Л.П. Буева // Вопросы философии. – 1996. – №2. – С. 117–124.
11. Абушенко, В.Л. Ценностные ориентации [Текст] / В.Л. Абушенко // Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.